

Nieuws van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

Helaas is dit de laatste Oldambtster die verschijnt. Daarmee komt ook een eind aan de maandelijkse pagina met informatie van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt. Maar je kunt onze verhalen en activiteiten blijven volgen. Abonneer je via onze website www.chcoldambt.nl op onze gratis email-nieuwsbrief, dan houden we je op de hoogte!

Het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt is een 'spin in het web' van de rijke schakering van erfgoedorganisaties in het Oldambt. Samen laten we erfgoed spreken. Regelmatig benaderen (amateur)-onderzoekers ons met vragen. Doorverwijzing binnen ons netwerk van historische verenigingen en lokale kenners levert geregeld interessante ontdekkingen

op. Zoals bij de in Oost-Groningen geboren heer Moolhuizen (90+!). Hij ging op zoek ging naar het verhaal van zijn overgrootvader Luppo Stel. Voor De Oldambtster schreef hij een kort verslag van zijn zoektocht, dat in zijn geheel te lezen is op de website van de Vrienden van de Nieuweschans. Onze serie WegWijs in Oldambt sluiten we af met de geschiedenis van een mooi, groen stukje Winschoten dat binnenkort ook voor bewoners weer toekomstbestendig moet zijn: het St. Vitusholt.

Het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt wenst u mooie feestdagen en een gezond, coronavrij, cultuurrijk 2022!

Wij zijn vanaf 12 januari weer geopend.
Woe/donderdag: Esbörgstraat 1, Scheemda, tel: 06 12461849.
Email: info@chcoldambt.nl

Van Oalziel tot Narva tou

JAN SJOERT MOOLHUIZEN

Het is inmiddels voltooid verleden tijd. Onze Groningse voorouders die met schepen tot 100 ton laadvermogen, geladen met turf uit de Veenkoloniën of steenkool en glaswerk uit Engeland naar de Oostzeelanden vertrokken. Om daarvandaan als kooplieden met een schip vol hout of graan terug te keren.

Octant van Luppo Stel

Die geschiedenis werd in 1966 weer even actueel tijdens het jaarlijkse 'schoon' van de boerderij van mijn opa Sjoert Stel in Pekel. Uit het stof op de zolder kwam een bijzonder instrument tevoorschijn: een uit ebbenhout, messing en been opgebouwd octant dat Opa toch had bewaard als laatste aandelen van zijn vader Luppo. Het oude familieverhaal dat overgrootvader Luppo Stel op zee was gebleven sluimerde nog steeds. Maar het bleef sluimeren tot het pensioen van de auteur in 1995.

Monsterrollen

Nu werd het tijd om deze Pekelder historie eens grondig uit te zoeken. Uit de historische archieven bleek dat het leven

van Luppo Stel eindigde in de Zuiderhaven van Harlingen in een nooit opgehelderde verdrinking in 1881.

Er volgde een speurtocht in de historische monsterrollen, bemanningslijsten van schepen, in het Hanemahuis-archief in Harlingen. Dit leverde tussen 1856 en 1881 zo'n zestien jaar aan monsterrollen op!

Per monsterrol beschik je dan over de namen, leeftijd, woon-

ren Groninger, een onbekende scheepsbouwplaats.

Raadpleging van de Kuijper-atlas uit ca. 1868 leverde op dat de plaats Oudezijl als een buurtschap van Nieuweschans aan de Westerwoldse A boven water kwam. Een militair-topografische kaart uit 1862 en een doorverwijzing van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt naar de stadshistoricus van Winschoten leverde zelfs de tekst 'Schwerf' naast Oudezijl op de kaart op. Een bevestiging van de in meerdere scheepsjournaals beschreven aanwezigheid van een bouwplaats. Het eerste schip de Zwanetta Gerhardina liep al op 23 januari 1849 in Oudezijl op de scheepswerf van Viëtor en de Wijk van stapel, meldten de scheepsjournaals.

Tweede scheepswerf

Als opvallende bijkomstigheid ontdekte de auteur daarna via de 'Stichting Vrienden van de Nieuwe Schans' de naam van zijn zwager ook als eigenaam van de gemeenteambtenaar en historicus Klaas Blaauw uit Nieuwe Schans. Geen familie maar wel een belangrijke naam in de 'Schanskerhistorie': een schoenendoos van hem vol historische informatie bleek in beheer bij de initiatiefnemer van de Vrienden van de Nieuweschans. Helaas daarin geen informatie over de bewuste scheepswerf. Maar gedetailleerd onderzoek van de groep Oudezijl-historici van de

plaats en functie van de complete bemanning en de scheepsnaam. Vooral die is van belang: met de combinatie van scheeps- en kapiteinsnaam kan je als zoekterm in gedigitaliseerde historische couranten vaak de complete scheepsreis terug te vinden. Schippers moesten zich namelijk in iedere havenstad bij de betrokken havenmeester laten registreren.

Scheepswerf Oudezijl

Zo vonden we in 1880 de Oostzeereis van overgrootvader Luppo Stel met de Pekelder kapitein Klaas Derks Hesseling op zijn tweemast topzeilschoener Anna. In 1850 werd het schip onder de naam Clasina Aidina gebouwd op de scheepswerf van Viëtor en de Wijk in Oudezijl. Voor de auteur, zelfs als gebo-

Narva

Vrienden van de Nieuweschans bracht nog een scheepswerf in Oudezijl aan het licht. Deze oudste scheepswerf, van Nanne Jans Mulder uit Pekela (onderste pijl op de kaart) heeft maar kort bestaan. Op de scheepswerf van Viëtor en de Wijk liep de in 1850 de tweemast topzeilschoener Clasina Aidina van stapel. Opdrachtgever was de reder Berend Haitzema uit Winschoten. In 1880 maakte het schip onder de nieuwe naam Anna twee Oostzeereizen naar Riga en één reis naar de handelstad Narva in de Finse Golf. Eigenaar/kapitein is dan de Pekelder Klaas Hesseling en Luppo Stel is stuurman.

Jong geleerd

Ook lezen we in de Harlinger monsterrol dat Klaas Hesseling zijn 12-jarig zoontje Hindrik tegen een gage van vijf gulden per maand meeneemt. Onder het motto 'jong geleerd, oud gedaan' op zijn eerste kennismaking met de Oostzee koopvaardij, vanaf 7 april tot 12 oktober, ruim een half jaar bijna onafgebroken op zee... Als 12-jarige na een lange zeereis door de Finse Golf in Estland de Narva-rivier op te zeilen moet een imposant schouwspel voor de jonge Klaas zijn geweest, zeker in vergelijking met de Pekel A thuis.

Pas na 38 jaar Oostzeereizen, vaak onder zeer zware en ruwe weersomstandigheden, strandde en verging Anna uiteindelijk bij Skagen aan de Noordpunt van Denemarken. Het toont het grote vakmanschap van onze Groningse scheepsbouwers in de houten scheepsbouw aan, zoals destijds ook in Oudezijl plaatsvond.

Het uitgebreide verhaal over deze zoektocht naar de familiegeschiedenis is beschikbaar op de website www.schanskerhistorie.nl bij laatste aanvullingen.

Scheepswerf bij bovenste pijl schuin tegenover de Rijkswatermolen

Het schip de ANNA in 1856

Nieuws van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

WegWijs in Oldambt: Sint Vitusholt, de weg

'St. Vitusholt Winschoten dicht' - Al maandenlang is het langs de A7 te lezen. De reiziger kan zich afvragen: Holt, hout, dat is toch bos? Een bos dat dicht is? En wat doet die Sint hier in het overwegend protestantse noorden?

Wie plaatselijk bekend is, begrijpt dat er een schakel in de westelijke, doorgaande route Molenweg (N964) - Zuiderveen (N972) ontbreekt. Het bejaarde riool van de 1,5 km lange St. Vitusholt is aan vervanging toe. Het graven daarvoor gaat dieper dan het plaveisel van asfalt, achtergebleven straatklinkers en misschien wel geklopte Drentse keien. Het is geen toeval dat de Oudschanser archeoloog Ko Lenting signaleerd is.

Winschoten en St. Vitus

Door afzetting van keileem en zand in de ijstijd zijn ook in het Oldambt voor bewoning geschikte 'hoogtes' ontstaan. De kern van Winschoten ontstond op zo'n veilige hoogte, waar de handelsweg Groningen-Münster het riviertje de Rensel kruiste. De hoogtes werden omringd door een in eeuwen opgebouwd veenpakket met dichte bebossing, vandaar: het Wold-Oldambt.

Beckerlingh 1784

Getuige de omstreeks 1275 gebouwde Grote Kerk (huidige Marktpleinkerk), ontwikkelde Winschoten zich voorspoedig. Tot de Reformatie viel de kerkparochie onder de Abdij van Corvey aan de Weser, waar stoffelijke overblijfselen van de martelaar St. Vitus bewaard worden. Zó belandde Sint Viet dus in Winschoot. Zijn beeltenis duikt op in het zegel van Gerardus Weemhoff (?? - 1612), laatste pastoor en eerste dominee van de Grote Kerk, het Winschoter gemeentewapen, een vroegere burgemeestersketen, op de grote Borchardtklok in d'Olle Witte (1773) en aan de gevel van Langestraat 15. Ook leent hij zijn naam aan een straat, de R.K. Kerk en basisschool, een scoutinggroep en zelfs een ruim 140 jaar oude heren-kegelclub!

Westerkercke

Halverwege de 16e eeuw tekent kaartenmaker Jacob van Deventer twee kerken bij Winschoten: de Grote Kerk en een stenen kerkgebouw zuidwestelijk daarvan. Op een andere kaart geven symbolen aan dat het gaat om aparte kerspelen (parochies). Op 27 april 1543 verordonneert het bestuur van Groningen Stad en Lande de

ingezetenen van Winschoten 'de oude kerk aldaar aanstonds af te breken'. Een maand later krijgen ingezetenen van Noord- en Zuidbroek, Muntendam en Meeden die een wagenspan bezitten, de opdracht naar Winschoten te komen. De stenen van de oude kerk moeten naar 'Hamkenpatant hoeft' worden gebracht. (Wie weet waar dat is, mag het zeggen!)

Het in 1559 gestichte bisdom Groningen-Drenthe beschikt in die tijd over een lijst van katholieke kerken. De tweede kerk die Van Deventer tekende, wordt op die lijst Winschoten Westerkercke genoemd. Opmerkelijk! Het kerspel aan of bij St. Vitusholt is toch al sinds 1543 dakloos? Nadat de parochies in 1594 overgaan tot het nieuwe, protestantse geloof, komt het voormalige St. Vitusholt-kerspel in 1616 officieel 'onder de klokslag' van de Winschoter Grote Kerk. De Vitusholtjers kerken dan al jaren in de Winschoter kern!

Och, arme schoolmeester Middel!

Als organist en koster van de Grote Kerk verzorgt schoolmeester Klaas Kuiper Middel in de eerste helft van de 19e eeuw de 'aanplakkingen' (mededelingen). Door de zeer uitgebreide kerkelijke gemeente, legt hij te voet flinke afstanden af! Middel weet dan ook waarover hij verslag doet in zijn 'schoolmeesterrapport':

"De buurtschappen onder Winschoten behorende zyn: Zuiderveen..., Bovenburen, een vierde uurs benoorden Winschoten..., Molenhorn, eenige minuten Zuidwestelyk van Winschoten... en het Oostereind, liggende een half uur ten noordoosten van Winschoten. Sint Vitus Holt, eene vierde uurs zuidwestelyk van Winschoten ontleent den kelyk deszelfs naam van den Patroon der Kerk te Winschoten Sint Vitus, behorende het holt (voorheen een niet onaanzienlyk bosch) aan de kerk te Winschoten."

St. Vitusholt 2021

De weg lijkt nog steeds door of langs het 'voorheen een niet onaanzienlyk bosch' van meester

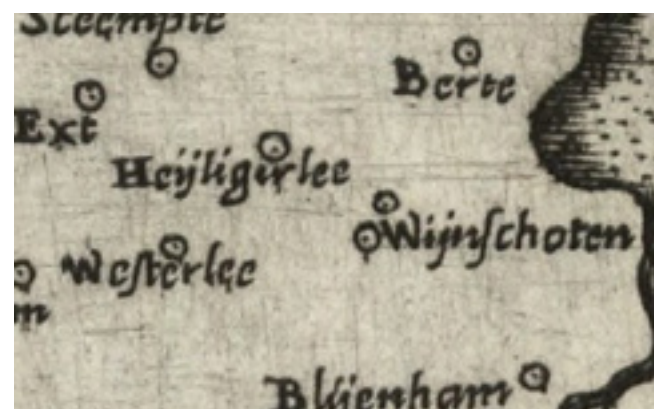
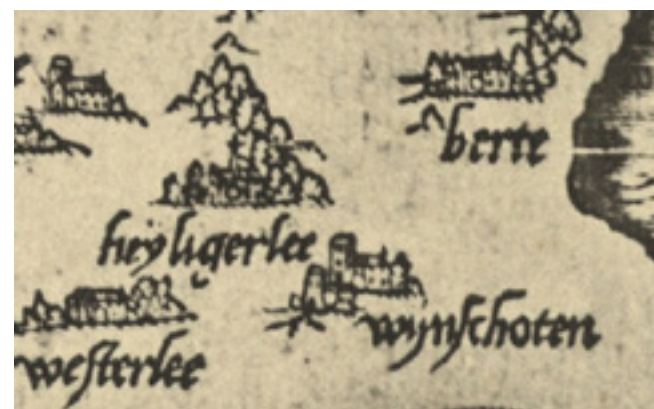
St. Vitusholt ca. 1910. De schoolmeesterswoning staat er nog

Middel te slingeren.

Aan de kant van de Winschoter kern bestond het gebied lange tijd uit "een woestenis, waarop niemand rechten kan doen laten gelden", een soort niemandsland. Zowel de kerk als de burgerlijke gemeente hadden er inkomsten uit door het 'regt van kleigraven' (2 gulden en 10 stuivers per jaar) en 'regt van koeweiden' (1-10 stuiver per stuks vee per jaar).

Er ontstaat vanaf begin 19e eeuw een waar, klein Wold-Oldambt op deze 'woestenis'. Het Winschoter Wandelbosch (Sterbos) wordt aangeplant. Omdat in dezelfde tijd begraafplaatsen niet meer in de bebouwde kom mogen liggen, worden de 'opvolgers' van de begraafplaatsen van de Grote Kerk en Joodse gemeenschap bij St. Vitusholt aangelegd. In 1900 komt daar óók nog het Maintebos bij. Zo breidt Winschoten zich goeddeels 'groen' uit naar de plaats van het oude gehucht.

Aan de andere kant van de weg, achter woningen van allerlei leeftijd en uitvoering, bedrijfsgebouwen, winkels en boerderijen, verrijst vanaf de tweede helft van de vorige eeuw als het ware een ander bos: 23 straten,

getooid met namen van bomen en struiken. Dat 'bos' lijkt wel te willen herinneren aan het Sinte Vijs Holt van vroeger. "De geschiedenis herhaalt zich niet, maar rijmt wel." - Mark Twain

Terug naar het Ambonezenbosje

Op 21 december was het precies 60 jaar geleden dat de laatste groep Molukse bewoners het woonoord Carel Coenraadpolder (nu Ambonezenbosje) moest verlaten. Zij vreesden dat huisvesting in reguliere huizen terugkeer naar de Molukken zou ondergraven en dat hun gemeenschap uiteen zou vallen. Na afsluiting van de stroom- en watervoorziening van meerdere dagen, werd op 21 december de Rijkspolitie ingezet om de bewoners tot vertrek te dwingen. Fotobedrijf Piet Boonstra maakte foto's van de ontruiming (collectie Groninger Archieven).

Cultuurhistorisch Centrum Oldambt en filmmaker Roeland Dijksterhuis ontdekten verloren gewaande tv-opnames van de ontruiming. Samen werken we aan een korte documentaire waarin deze beelden en de ervaringen van oud-bewoners van het kamp de leidraad vormen. Het camerawerk is van Martijn Pot, die eerder ook de serie Pekels Goud maakte. De première-avond van de film, in samenwerking met Filmliga Winschoten/Oldambt, staat gepland voor het voorjaar. Daarna zal de film ook te zien zijn in ons Digitaal Museum Oldambt. Hierin ontsluiten we onderbelichte verhalen en nieuw ontdekte informatiebronnen. Geschiedschrijving staat immers nooit stil.

Onder aantekening van protest verlieten de ca. 130 bewoners het kamp. Het kruis uit de kerkbarak namen zij mee. Drie GADO-bussen brachten de bewoners laat die middag naar hun nieuwe rijtjeshuizen in Foxhol.

Digitaal Museum Oldambt

Op de hoogte blijven van nieuwe verhalen in het Digitaal Museum? Abonneer je op onze nieuwsbrief via de website. En steun ons werk als donateur of met een eenmalige gift. Meer weten? www.chcoldambt.nl. Bezoekadres: Esbörgstraat 1, Scheemda, Postadres: Brugstraat 2, 9679 BR Scheemda. Tel: 06-12461849 (wo/do) - Email: info@chcoldambt.nl

Klachten bezorging De Oldambtster

Bel of mail naar Santibri Axender
Telefoon (0598) 63 17 17
E-mail klachten@santibri-axender.nl

www.gemeente-oldambt.nl